

Ineke Uytenbogaardt: kerk staat voor de keus (1987)

Gaan we door met of zonder vrouwen?

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 9 mei 1987

Inleiding

Ineke Uytenbogaardt (40) wist toen ze in 1979 met het maatschappelijk activeringswerk in Overijssel begon, weinig af van de verhouding kerk en samenleving. Al snel leerde ze te werken vanuit de vraag: wie zitten er in de samenleving in de knel? Met die mensen moet de kerk contact zoeken, luisteren of deze mensen vragen aan de kerk hebben. Op die manier kan de kerk hun stem versterken.

De kerk op haar kop gezet

Liggen die vragen ook achter de brochure 'Gewogen ... en ...?', vrouwen en mannen in de Nederlandse hervormde kerk', die je hebt geschreven?

'Met een groep hervormde en gereformeerde vrouwen uit Overijssel hebben we een jaar lang gekeken, hoe de toetsingslijst van de Raad van kerken, die erop gericht is de positie van vrouwen in kerkelijke arbeid te verbeteren, in de kerken bespreekbaar kan worden gemaakt. Hoe is die half om half verhouding man/vrouw van de toetsingslijst ooit met de hervormde kerkorde in praktijk te brengen? Volgens de huidige kerkorde hebben theologen in provinciale en classicale vergaderingen en in de synode de helft van de afvaardigingsplaatsen. En als je dan ziet, dat in de loop der jaren het aantal vrouwelijke predikanten slechts een groei heeft doorgemaakt van 2 naar 5.1 procent is er langs die weg nog in geen honderd jaar een oplossing te verwachten. De andere helft van de afgevaardigden komt uit de basis via de ambten. De vraag is: ben je als kerk een gesloten club, die een boodschap brengt aan de wereld, of ben je een kerk in wisselwerking met de wereld, zodat je naar een visie toe moet, die ook in de besturen plaats heeft voor mensen met wie je als kerk wilt optrekken'.

Had de synode er zelf niet achter moeten komen, voordat ze die aanbeveling van de toetsingslijst rondstuurde, dat uitvoering ervan met deze visie onmogelijk is? Geeft ze hiermee niet aan zo'n stuk in feite niet serieus te nemen?

'Eigenlijk wel. Ik denk, dat het de kerk ontbreekt aan een fundamentele doordening van haar visie. Het ontbreekt er aan om het oor te luisteren te leggen bij wat er gaande is aan de rand. Dan kun je je afvragen: waar heeft de kerk haar contacten liggen?'

Kon je niet van tevoren al op je vingers natellen, dat er veel te weinig vrouwen in de kerkelijke organen zitten?

‘Dat is het aardige, dat het allemaal wel op de vingers na te tellen is. Dat veel vrouwen het al lang op hun vingers hebben nageteld, maar als je er op een vergadering mee komt, krijg je te horen: ja, maar er zijn toch te weinig geschikte vrouwen, of er wordt eenvoudig overheen gepraat. Dan moet men ook met argumenten komen waarin duidelijk wordt gemaakt, waarom vrouwen wel of niet in het ambt mogen. In de hervormde kerk speelt toch altijd nog mee, dat er een groot deel is, dat de vrouw in het ambt helemaal afwijst.

Je moet de mannen binnen de kerk steeds met hun eigen wapens tegemoet treden en alles met cijfers aantonen: zo liggen de zaken. Maar de vele signalen, die een groeiende groep vrouwen al zo lang uitzendt, vinden zij blijkbaar niet voldoende. Ik schrijf in mijn brochure, dat vrouwen nu na de arbeiders en de jeugd, de derde groep zijn, die de kerk verlaat. Ik merk dan, dat zij die zo’n opmerking in twijfel trekken, in hun eigen omgeving bij vrouwen gaan vragen, hoe het er met hen voor staat. En dan komen ze met een ontkenning terug. Maar juist daar waar de veranderingen plaatshebben, wordt niet gevraagd. De mannen komen er niet toe te vragen, wat kritische vrouwen beweegt in

haar manier van geloven, wat zij van het huidige kerk-zijn vinden. Daar waar vrouwen zich verzamelen vanuit haar positie, waarbij ze vragen hebben over het functioneren van de kerk in deze samenleving, daar wordt niét gevraagd. We moeten wel oppassen dat we niet over dé vrouwen en dé mannen praten. Er zijn ook mannen die onze bondgenoot zijn. Wat vrouwen betreft: er zijn er die zich in de kerk zoals ze nu functioneert prima voelen. Er zijn er, die meedoen, maar toch hun vragen hebben. En er zijn vrouwen, die meedoen, maar eigenlijk in gedachten al weg zijn. En natuurlijk de vrouwen, die al helemaal verdwenen zijn. De vraag is, hoe bereik je als beleids mensen de vrouwen, die in gedachten bezig zijn af te haken en de vrouwen die al vertrokken zijn om te horen welke vragen zij hebben in verband met kerk-zijn’.

In hoeverre zijn beleids mensen er in geïnteresseerd die vraag te stellen?

‘Dat is het punt. Aan de ene kant doen beleids mensen hun uiterste best om kerk te zijn, maar aan de andere kant kijken ze niet daar waar de kerk afkalft om te constateren: het gaat inderdaad tegen ons eigen belang in. Het heeft naar mijn idee alles te maken met godsbeelden. Het lijkt misschien een grote sprong, maar het feit, dat je God ziet als iemand die boven ons staat, die in een hiërarchische lijn met ons verbonden is en die ook beantwoordt aan het beeld dat jij van jezelf hebt als man, dat leidt ertoe dat je ook niet anders dan in die termen kunt denken. Ik verwacht, dat men tot een bredere benoeming kan komen als men bereid is met feministische theologie aan de gang te gaan en gezamenlijk te zoeken naar wat kerk-zijn betekent.

Voor mij drukt de naam JHWH beweging uit. De waarschuwing: maak geen beeld van God, of dat nu een mannelijk beeld is of welk ander beeld ook, lijkt absoluut vergeten. Als je er van uit gaat, dat de Naam beweging is, ga je kijken waar die beweging is en hoe die zich manifesteert. Misschien kun je die dan in relatie brengen met die Naam en stukjes van Gods

aanwezigheid benoemen. Het moet te maken hebben met de bevrijding van mensen, die in de knel zitten’.

Als jij zegt, dat die kerkorde statisch is, dat hij geen ruimte schept voor bijvoorbeeld vrouwen in de kerk, dan is hij niet op JHWH georiënteerd?

‘Niet op het dynamisch beeld van God’.

Het valt op, dat in de raden en commissies van de kerk die belast zijn met toezicht, opzicht, of financiën, geen of weinig vrouwen zitten. Zegt dat iets over wie het gezag heeft in de kerk?

‘Ik denk, dat de benoemingen in die colleges ook iets weerspiegelen van de manier van kerk-zijn. Ik merk, dat vrouwen er in kerkelijke vergaderingen nogal eens de nadruk op leggen, dat het gesprek moet gaan over wat mensen aangaat. Vaak ligt de nadruk in die vergaderingen meer op het bestuurlijke. Vrouwen zeggen eerder: we moeten er concreet iets aan doen. Een voorbeeld daarvan is het werk van bijstands- en kerkvrouwen. Daar gebeurt kerk. Het heeft me geraakt wat Beyers Naudé zegt in een gesprek met Dorothee Sölle: ‘... wat me zeer bemoedigt is het feit, dat je een nieuw verstaan van de christelijke gemeenschap vorm ziet aannemen bij de armsten, bij die gemeenschappen die doorgaans niet worden opgemerkt door degenen die met gezag en macht zijn bekleed’. Beyers Naudé voorspelt, dat als we met ‘kerk’ voornamelijk het instituut bedoelen, de kerk dan van de ene crisis in de andere zal terechtkomen’.

Het valt me op, dat veel vrouwen hier zich herkennen in de positie van de zwarten waarover het Kairos-document spreekt.

‘Dat heeft mij ook getroffen toen ik het las. Het geeft precies aan waarmee wij in essentie bezig zijn met de kerk-/bijstandsvrouwen. Je durft het bijna niet hardop te zeggen, omdat die strijd een heel andere dimensie heeft. Je bent bang om wat daar gebeurt naar hier over te poten, zoals dat ook met de Latijns-Amerikaanse basisgroepen is gebeurd, terwijl je hier een totaal andere soort basisgemeenten hebt.

Als in het Kairos-document wordt gesproken over de theologie-van-de-kerk noemt het centrale begrippen, zoals verzoening. Dat zou in de termen van vrouwen in de kerk betekenen, dat vrouwen zich moeten neerleggen bij haar positie zoals die is. Als je je verzoent met de bestaande situatie en niet verder naar structuren kijkt, bijvoorbeeld hoe de positie van de vrouw is ten opzichte van de man, dan moet je elkaar vinden zonder dit te hebben uitgepraat. Dat is verzoenen zonder gerechtigheid te hebben ervaren en gedaan.

Als vrouwen zich op die oude manier van de theologie-van-de-kerk verzoenen met mannen, moet dat ook zonde worden genoemd. Je vraagt de neergebogen vrouw medeplichtige te worden. Ons is altijd geleerd, dat in opstand komen tegen de zogenaamde gezinsregel-ethiek, zonde tegen God is. Als je dat niet meer gelooft, behoort je niet meer bij die geloofsgemeenschap.

Ik denk, dat kritisch geworden vrouwen dat zondebegrip omdraaien. Zonde is: je verzoenen zonder dat er gerechtigheid in het geding is, zonder dat er berouw is, zonder dat er vanuit de kerk een debat is aangegaan, hoe er door haar altijd theologie is bedreven, dat je als kerk niet wilt luisteren naar de theologie die vrouwen bezighoudt en ontwikkelen. Ik noem het voor mezelf een profetische feministische theologie, afgeleid van de profetische theologie zoals die ook in het Kairos-document wordt genoemd. En als het gaat om het gezin als hoeksteen van de samenleving, wat in de problematiek van bijstandsvrouwen weer wordt benadrukt, dan heb ik van prof. E. Schüssler Fiorenza, geleerd, dat de kerk in de eerste eeuwen van het christendom gekozen heeft voor de filosofische stroming van het aristotelische denken. Aan de ene kant was er de beweging van het gelijke discipelschap en aan de andere kant de Grieks-Romeinse wereld, waarin met name in de Griekse wereld de vrouw geen gelijkwaardige plaats innam. Daar, in die tijd heeft de kerk haar keus gemaakt’.

En volhardt in die keus omdat je ziet, dat er opnieuw verzet groeit tegen vrouwen die haar plaats opeisen in de kerk?

‘Je merkt, dat vrouwen van nu inhaken op dat oude debat, teruggrijpen naar dat gelijkwaardig discipelschap, terwijl de kerk, die haar keus in de eerste eeuwen heeft gemaakt, vanuit die andere positie die vragen benadert. Dan zijn we terug bij dat hiërarchisch denken. Het is die keus, die de kerk door de eeuwen heen heeft volgehouden.

De vraag die vandaag door vrouwen en andere groepen die in de knel zitten, wordt gesteld, is: kerk wil je terug naar je wortels, of niet? Zo ja, dan zou dat een kerk op haar kop betekenen. De kerk heeft toen gekozen om te overleven binnen de staatsstructuren van die tijd. Daarom is dat debat dat nu door vrouwen weer wordt opgepakt, heel fundamenteel, maar ook heel weerbarstig. Ik heb Miskotte weer eens gelezen. Hij zegt: theologie is de juiste vragen stellen en volgens hem is degene die geen vragen meer stelt atheïst.

Dat zet me aan het denken. Ook in verband met die dynamische beweging, dat hiërarchisch kerk-zijn. Welke vragen stellen veel vrouwen op dit moment? Hoe krijg je ingang voor de vragen in de kerk en wil de kerk die vragen wel horen, erover in dialoog gaan? Schüssler stelt terecht, dat het debat niet meer moet gaan over die historisch-religieuze kant, maar dat er een dialoog moet komen over waar de kerk die scheiding in die eerste eeuwen is ingegaan, rekening houdend met de filosofische en sociale werkelijkheid van toen.’

Op die dialoog mag je nauwelijks hoop hebben als ik de uitspraak van een kerkbestuur in jouw brochure lees (‘We moeten wel oppassen, dat het hier geen vrouwenclubje gaat worden’) toen er ergens meer vrouwelijke dan mannelijke afgevaardigden ‘dreigden’ te komen.

‘Ik sta daar zelf heel dubbel in. In mijn kerkelijk werk ontmoet ik veel vrouwen, die nog veel hoop hebben op dat instituut. Als je samen die hoop zichtbaar zou kunnen maken en zou kunnen omzetten in beleid, dan heb je terecht hoop: Je merkt, dat vrouwen heel creatief zijn in het vinden van nieuwe vormen van kerk-zijn, dat is dus het punt niet. Het grote struikelblok is, dat afgevaardigden er komen via de ambten. Als de synode dus andere beslissingen moet nemen, gaan die in feite tegen de eigen mannenbelangen in. En wij blijven er dus van afhankelijk of zij bereid zijn zich zo op te stellen. Zijn zij bereid de commissie in te stellen, die ik voorstel? Maar als het volgens de regels gaat, zal zelfs een wijziging in de kerkorde nog een jaar of zeven vergen, heb ik me laten vertellen.’

Intussen gebeurt er wel iets aan de basis. Vrouwen blijven toch niet sukkelen. Overkomt het de kerkleiding op een moment niet, dat ze door haar verkeerde beeld van de werkelijkheid, voor een verloren zaak staat?

‘Dat kan ik niet overzien. Nu zitten we nog op het grensgebied van wat de filosofe-theologe Mary Daly noemt: het zijnde en het niet-zijnde. Maar het is niet voorspelbaar, hoe vrouwen daarin haar weg gaan kiezen als mannen blijven vasthouden aan het niet-horen. Maar dat deze beweging niet terug te draaien is, is zeker.

Wel is mijn ervaring, dat vrouwen, die nu al mee doen in het beleid in de kerk ten aanzien van kerk en samenleving, andere vragen stellen. Nu al doen enkele honderden vrouwen in mijn provincie dat, die voor het grootste deel ook buiten de kerk staan. Dan denk ik aan de vragen rond vrouwenpastoraat, godsdienst en incest, deeltijdarbeidsters, flexibilisering van de arbeid. Op wie komt dat allemaal terecht? Vrouwen zijn daar vanouds van ‘nature’ bij betrokken. Als vrouwen die in beleidsorganen zitten zelf die vragen aan de orde stellen, zijn het haar vragen, die gewoon bij haar leven horen en die besproken móéten worden in een kerk.

Door die vragen komt wel aan de orde waar je in dit leven staat, welke keuzes je maakt. Want als je als kerkbestuurder en als gelovige concreet wordt gevraagd te handelen vanuit de keus die je maakt, dan kun je niet meer met een abstract verhaal komen. En dan zijn we terug bij die fatale keus, die de kerk in die eerste eeuwen heeft gemaakt om zich aan te passen aan de samenleving, om niet met haar in een conflictsituatie te staan.

Steeds meer vrouwen zullen kritische vragen gaan stellen. Als ik zie hoeveel vrouwen de laatste jaren over deze dingen zijn gaan nadenken in de provincie waar ik werk, dan vrees ik dat steeds meer vrouwen zullen afhaken. En dan komt weer de vraag: kun je dat bewijzen? Nee, dat kan ik niet bewijzen. Maar wil de kerk dit dan als signaal oppakken, of wil ze het pas zien als het echt te laat is?’